

Nem-hivatalos interjú Lukács Györggyel. /Georg Lukács:

An Unofficial Interview, New Left Review 68. July-August 1971.
49-58. pp./

[1-2.p.]

Lukács György kétségtelenül századunk egyik legnagyobb európai intellektusa volt. Munkásságában mind a marxista, mind a nem-marxista jelenkori gondolkodás különböző főbb áramlatait kezdeményezte, illetve anticipálta, az egzisztencializmustól a strukturális esztétikáig, a kritikai társadalomelmélettől Marx hegelianus-ihletésű újra-interpretálásáig. Egy körülbelül évtizednyi időszakban Lukács minden kimagasló tehetségét és energiáját a proletár forradalom ügyének tudta szentelni. Lukács e legintenzívebb politikai tevékenységének szakasza intellektuális szempontból is felettébb termékeny volt. Egy sokkal hosszabb időszakban azonban, amelyen keresztül azok a következmények éreztették hatásukat, amelyek Lukács és Sztálin a 20-as években végbement eltávolodásából származtak, Lukács kivételes képességeit nem a legfőbb politikai és elméleti jelentőségű feladatokra koncentrált. A 60-as években Lukács ujrakezdte fő filozófiai munkásságát, explicitebben fejtette ki, hogy mit ért "szocialista realizmus" alatt és óvatosan nyilatkozatokat kezdett tenni politikai kérdésekről.

A jelen folyóirat-számunkban közölt interjú az olvasónak bizonyos képet ad arról, milyen intellektuális és politikai kérdésekkel foglalkozott Lukács életének utolsó éveiben, valamint arról, hogyan értékeli saját korábbi fejlődését. Az interjút lapunk szerkesztő bizottságának egy tagja készítette Budapesten 1968 végefelé. Lukács megerősítette, hogy az interjú hűségesen jegyezte fel mindazt amit mondott, de arra kért bennünket, hogy az adott időszakban ne publikáljuk. Ez év

juniusában bekövetkezett halála a publikációt megengedhetővé teszi. Reméljük, hogy az interjú a későbbi számokban - kétségtelenül igen nagy - eredményeinek kritikai értékelésével folytathatjuk.

Lukács életéről és munkájáról.

Kérdés: A legújabb európai események ismét felvetették a szocializmus demokráciához való viszonyának problémáját. Miben látja Ön az alapvető különbséget a polgári demokrácia és a forradalmi, szocialista demokrácia között?

Lukács: A polgári demokrácia az 1793-as francia alkotmánytól datálódik, amely annak legmagasabbrendű és legradikálisabb kifejezése volt. Meghatározó elve az, hogy az embert a közéletbeli citoyen és a magánéletbeli bourgeois-ra osztja - az egyik univerzális, politikai jogokkal van felruházva, a másik a partikuláris és egyenlőtlen gazdasági érdekek kifejezése. Ez a felosztás alapvetően jellemző a polgári demokráciára, mint történelmileg meghatározott jelenségre. Filozófiai reflexióját de Sade-nál találhatjuk meg. Érdekes, hogy olyan írókat, mint Adorno, mennyire foglalkoztatja de Sade, hiszen ő az 1793-as alkotmány filozófiai ekvivalense. Mindkettőnek az az uralkodó eszméje, hogy az ember embernek objektuma - az emberi társadalom lényege a racionális önzés. Nos, világos, hogy minden arra irányuló kísérlet, hogy újra teremtsék a demokráciának ezt a történelmileg lejárt formáját a szocializmusban visszafejlődés és anakronizmus. De ez nem jelenti azt, hogy a szocialista demokráciára irányuló törekvésekkel egyáltalán adminisztratív módszerek keretén-

között lehetne foglalkozni. A szocialista demokrácia problémája nagyonis reális probléma és még nem került megoldásra. Hiszen materialista és nem idealista demokráciának kell lennie. Hadd mondjak egy példát, hogy ezt érzékeltessem. Egy olyan ember, mint Guevara a jakobinus ideál hősi megtestesítője - eszményeit átvitte életében és azok teljesen meghatározták azt. Nem ő volt az első a forradalmi mozgalomban, aki így cselekedett. Ugyanílyen volt a német Leviné és a magyar Corvin Ottó. Emberileg mélyen meg kell hajolnunk az ilyen típusu nemesség előtt. De az ő idealizmusuk nem a mindennapi élet szocializmusának idealizmusa, ez utóbbinak csakis egy új gazdaság építésére alapuló materiális bázisa lehet. De azt is hozzá kell rögtön tennem, hogy a gazdasági fejlődés önmagában sohasem fog szocializmust produkálni. Hruscsovnak az a doktrínája, hogy a szocializmus világméreteken akkor fog diadalmaskodni, ha a Szovjetunió életszínvonala meghaladja az USA-ét, abszolút téves volt. A problémát egészen másképp kell felvetni: valahogy így fogalmazhatjuk meg. A szocializmus az első olyan gazdasági alakulat a történelemben, amely nem produkálja spontán módon a maga "gazdasági emberét". Természetesen ez azért van, mert a szocializmus átmeneti formáció - közjáték a kapitalisból a kommunizmusra való áttérés során. Nos, mivel a szocialista gazdaság nem produkálja és reprodukálja spontán módon a neki megfelelő embereket, ahogy a klasszikus tőkés társadalom természetesen megteremtette a maga homo oeconomicus-át, az 1793-as, illetve a de Sade-i megosztott citoyen/bourgeois-ját, a szocialista demokráciának éppen az a funkciója, hogy tagjait a szocializmusra nevelje. Ez a

funkció teljesen példa nélkül álló és nem hasonlítható össze semmivel sem a polgári demokráciában. Világos, hogy az, amire ma szükség van, ez a szovjetek reneszansza -
- a munkásosztály demokráciájának azon rendszerének reneszansza, amely minden alkalommal kialakult, amikor proletár forradalom volt, az 1871-es párizsi kommunben, az 1905-ös orosz forradalomban és magában az Októberi Forradalomban is. De ez nem fog megtörténni egyik napról a másikra. A probléma az, hogy nálunk a munkások közömbösek: kezdetben semmiben sem fognak hinni.

Cím

Diskontinuitás a történelemben.

Ezzel kapcsolatban egyik problémánk a szükségszerű változások történelmi ábrázolására vonatkozik. A mostani filozófiai vitákban nálunk elég sokat érveltek a történelmi kontinuitás és diskontinuitás kérdésében. Én következetesen sikra szállok a diskontinuitás mellett. Bizonyára ismerik De Tocqueville és Taine klasszikus konzervatív téziseit, hogy a francia forradalom egyáltalán nem jelentett alapvető fordulatot a francia történelemben, mivel csupán folytatta a francia államnak azt a központosító tradícióját, amely nagyon erősen érvényesült XIV. Lajos Ancien Régime-ben és, amelyet azután tovább vitt Napoleon, majd a Második Császárság. A forradalmi mozgalomban Lenin határozottan visszautasította ezt a nézőpontot. Ő sohasem tekintette az alapvető fordulatokat és az új kiindulásokat csupán korábbi trendek folytatódásának és tökéletesítéseinek. Amikor például meghirdette az új gazdasági politikát, egy pillanatra sem mondta, hogy a NEP a hadikommuniz-

mus "továbbfejlesztése" vagy "tökéletesítése". Teljesen nyíltan megmondta, hogy a hadikommunizmus a körülmények folytán érthető hiba volt és, hogy a NEP e hiba korrekciója és totális kurzusváltás. A sztálinizmus, amely mindig megpróbálta a politikai változásokat - még az óriási mértékű változásokat is - a korábbi vonal logikai következményének és tökéletesítésének feltüntetni, szakított ezzel a lenini módszerrel. A sztálinizmus az egész szocialista történelmet úgy ábrázolta, mint egy folyamatos és helyes fejlődést, sohasem ismerte be a diszkontinuitást. Napjainkban ez a kérdés előbb, mint valaha, pontosan azzal a problémával kapcsolatban, amely a sztálinizmus továbbélésére vonatkozik. Hangsúlyozzuk-e a múlttal kapcsolatban a kontinuitást a tökéletesítések perspektívájában vagy pedig, éppen ellenkezőleg, a sztálinizmussal való éles szakítás jelentse-e a további utat? Én úgy gondolom, hogy teljes szakításra van szükség. Ezért tett szert számunkra ilyen jelentőségre a történelmi diszkontinuitás kérdése.

Kérdés: Vonatkoztatná-e Ön ezt saját filozófiai fejlődésére is? Hogyan ítéli meg ma a 20-as évekbeli írásait? Mi azok viszonya az Ön jelenlegi munkájához?

Lukács: a 20-as években Korsch, Gramsci és én különböző módokon megpróbáltuk megragadni a történelmi szükségszerűség, valamint e szükségszerűség mechanisztikus értelmezésének problémáját, mely utóbbi a II. Internacionálé öröksége volt. A problémát örököltük, de egyikünk sem - még Gramsci sem, aki talán hármunk közül a legjobb volt - oldotta meg. Mindnyájan rossz irányban mentünk és ma teljesen elhibázott lenne olyan

módon megpróbálkozni e régebbi munkák újra-élesztésével mintha azok ma is érvényesek volnának. Nyugaton van egy olyan tendencia, hogy ezeket a munkákat "az eretnokség klasszikusaivá" emeljék, de erre ma nincs szükségünk. A 20-as évek, mint korszak lejárt - a 60-as évek filozófiai problémáit kell, hogy izgassanak bennünket. Én most --

"A társadalmi lét ontológiáján" dolgozom és remélem, hogy e mű megoldja azokat a problémákat, amelyeket korábbi munkásságom, különösen "A történelem és osztálytudat" teljesen hibásan vetette fel. Új munkám középpontja a szükségszerűség és szabadság közötti viszony kérdése, vagy ahogy ezt én fejezem ki, teleológia és kauzalitás viszonya. Hagyományosan a filozófusok mindig olyan rendszereket dolgoztak ki, amelyek e két pólus egyikén vagy másikán nyugodtak; vagy a szükségszerűséget, vagy az emberi szabadságot tagadták. Célkitűzésem az, hogy megmutassam a kettő ontológiai kölcsönkapcsolatát és visszautasítsam a "vagy-vagy" álláspontokat, amelyekkel a filozófia mindeddig hagyományosan ábrázolta az embert. Elemzésem kiindulópontja a munka fogalma. Hiszem a munka nem biológiailag determinált. Ha egy oroszlán megtámad egy antilopot, akkor viselkedését a biológiai szükséglet és csak a biológiai szükséglet határozza meg.

Ha azonban az őseember elé egy halom kő kerül, akkor választania kell a kövek közül, meg kell ítélnie, melyik kő lesz a legalkalmasabb arra, hogy szerszámként használja; alternatívák között választ. Az alternatívák kategóriája alapvető az emberi munka tartalmának szempontjából, hiszen a munka ily módon mindig is teleológikus - egy célt tételez, amely

egy választás eredménye. Ily módon az emberi szabadságot fejezi ki. Ez a szabadság azonban csak akkor létezik, ha olyan objektív fizikai erőket működtetünk, amelyek az anyagi univerzum kauzális törvényeinek vannak alávetve. A munka teleológiája így mindig a fizikai kauzalitással koordinálódik és valójában minden egyed munkájának eredménye a fizikai kauzalitásnak egy mozzanata bármely más egyed teleológikus tételezése /Satzung/ érdekében. A természet teleológiájába vetett hit teológia volt, és a hit a történelem immanens teleológiájában alaptalan volt. De létezik teleológia minden emberi munkában, szétszakithatatlanul összefonódva, beleépülve a fizikai világ kauzalitásába. Ez a nézőpont, amelyből mint magból kifejttem jelenlegi művem, meghaladja szükségszerűség és szabadság klasszikus antinómiáját. Ugyanakkor hangsúlyoznám, hogy nem törekszem mindent felölelő rendszer konstruálására. Művem címe - amelyet befejeztem, de most felülvizsgálom az első fejezeteket -
hoz"
"A társadalmi lét ontológiájá- /Zur Ontologie des Gesellschaftlichen Seins/ és nem "A társadalmi lét ontológiája" /Ontologie des Gesellschaftlichen Seins/. A különbség érzékelhető. A feladat, amelyen munkálkodom, megfelelő kifejlődéséhez sok gondolkodó kollektív munkáját igényli. De remélem, hogy megmutatja majd annak a mindennapi szocializmusnak az ontológiai alapjait, amelyről beszéltem.

Radikális angol kultúra

Kérdés: Anglia az egyetlen nagyobb olyan európai ország, amelynek nincs saját marxista filozófiai hagyománya. ^{Ön} részletebben írt az angol kulturtörténet egy mozzanatáról

- Walter Scott munkásságáról; hogyan ítéli meg az angol politikai és intellektuális történeti fejlődést szélesebb skálán és e fejlődés kapcsolatait az európai kultúrával a felvilágosodás óta?

Lukács: Az angol történelem annak az áldozata, amit Marx az egyenlőtlen fejlődés törvényének nevezett. Éppen a cromwelli forradalom, majd az 1688-as forradalom radikalizmusa, valamint ezek sikere, ami abban nyilvánult meg, hogy biztosították a tőkés viszonyokat városban és vidéken, lett a későbbi angol elmaradottság oka. Ugy gondolom, hogy az Önök folyóirata teljes joggal hangsúlyozta a tőkés mezőgazdaság jelentőségét Angliában, valamint ennek paradox következményeit a későbbi angol fejlődésre. Ez nagyon is világosan megmutatkozik az angliai kulturális fejlődésben. Az empiricizmusnak, mint a burzsoázia ideológiájának uralkodó volta csak az 1688-at követő évekből datálódik, de azóta is hatalmas erőre tett szert és teljesen eltorzította az angol filozófiai és művészet egész korábbi fejlődését. Nézzük meg például Bacont. Bacon nagy gondolkodó volt, sokkal nagyobb, mint Locke, akit azután a burzsoázia annyira felfuttatott. Bacon jelentőségét azonban az angliai empiricizmus teljesen elrejtette és manapság, ha azt akarjuk tanulmányozni, hogy hogyan viszonyult Bacon az empiricizmushoz, először azt kell megértenünk, hogy az empiricizmus hogyan viszonyult Baconhoz, ami egészen más. Ismeretes, hogy Marx nagy csodálója volt Baconnak. Ugyan ez áll egy másik jelentős angol gondolkodóra,

Mandeville-re. Ő Hobbes nagy utóda volt, de az angol burzsoázia teljesen elfelejtette. Ismeretes, hogy Marx idézi őt az "Érték-többlet elméletek-ben". A multnak ezt radikális angol kulturáját elrejtették és ignorálták. Eliot és mások viszont teljesen eltulozták a metafizikus költők, Donne stb., jelentőségét, akik az emberi kultúra történeti fejlődésének egészében sokkal kevésbé jelentősek. Egy másik önmagáért beszélő epizód Scott sorsa. Irtam Scott jelentőségéről "A történeti regény" című könyvemben. Nos, Scott volt az első regényíró, aki meglátta, hogy az embereket a történelem változtatja meg. Ez hatalmas felfedezés volt, amelyet olyan nagy európai írók, mint az orosz Puskin, az olasz Manzoni és a francia Balzac azonnal értékelni tudtak. Ők mindnyájan tudatában voltak Scott jelentőségének és tanultak tőle. Azonban a furcsa a dologban az, hogy éppen Angliában nem volt követője Scottnak. Őt is félreértették és elfelejtették. Törés volt tehát az angol kultúra teljes történetében, amely a későbbi radikális íróknál, például Shawnál is tapasztalható. Shawnak nem voltak gyökerei az angol kultúra multjában, mivel a XIX. századi angol kulturát az ő idejére már elszakították radikális előtörténetétől. Világos, hogy Shawnak ez mélyen gyökerező gyöngéje.

Ma az angol értelmiségieknek nem egyszerűen csak importálni kell kívülről a marxizmust, hanem rekonstruálni kell saját kulturájuk új történetét. Ez olyan feladat, amelyet nem háríthatnak másra, amelyet csak ők végezhetnek el. En irtam Scottról, Heller Ágnes pedig Shakespeare-ről, de végülis az angoloknak kell újra felfedezni Angliát. Nálunk Magyarországon is sok volt a misztifikáció a magyar "nemzeti jellegről", akár csak Angliában. Az Önök kulturájának valódi története fogja

szétzuzni ezeket a misztifikációkat. Ebben talán segíteni fogja Önöket az angol gazdasági és politikai válság mélysége, amely ugyancsak terméke a már említett törvénynek, az egyenlőtlen fejlődés törvényének. Willson kétségkívül egyike napjaink legagyafurtabb és legopportunistább burzsoá politikusainak, bármelyik országot is nézzük, kormánya mégis legteljesebb és legkatasztrofálisabb csődbe jutott. Ez is egy jele az angol válság mélységének és akut voltának.

Kérdés: Hogyan látja Ön ma korai irodalomkritikai mugkasságát, különösen "A regény elméletét"? Mi volt e munka történelmi tartalma?

Lukács: "A regény elmélete" kifejezése volt az első világháború alatti kétségbeesésemnek. Amikor a háború megindult, úgy gondoltam, hogy Németország és Ausztria-Magyarország valószínűleg megveri Oroszországot és megsemmisíti a cárizmust – ez pedig jó. De akkor ki fog megvédeni bennünket az angol és a francia kulturáktól? E kérdés feletti kétségbeesésem nem talált válaszra és ez a háttere "A regény elméletének". Október, természetesen, megadta a választ. Az orosz forradalom dilemmám világtörténeti megoldása volt: megakadályozta az angol és a francia burzsoázia diadalát, amitől rettegettem. De azt mondhatnám, hogy "A regény elmélete", minden hibájával egyetemben, felhívás volt annak a világnak a megdöntésére, amely megtermelte azt a kulturát, amelyet a mű elemzett. Ez a munka megértette a forradalmi változás szükségességét.

Weber

Kérdés: Akkoriban Ön barátja volt Max Webernek. Hogy ítéli Öt meg ma? Kollegája, Sombart fokozatosan nácivává vált -
- mit gondol Ön, ha megérte volna Weber, vajon kibékült volna-e a nemzeti szocializmussal?

Lukács: Nem, soha. Meg kell érteni, hogy Weber abszolúte becsületes ember volt. Például nagyon lenézte a császárt. Azt szokta mondani nekünk privát beszélgetések során, hogy a németek szerencsétlensége az, hogy egy Hohenzollert sem fejeztek le, mint ahogy lefejezték a Stuártokat és a Bourbonokat. Gondolhatja, hogy 1912-ben egy német professzor általában nem így beszélt. Weber egyáltalán nem hasonlított Sombarra, sohasem tett például semmi engedményt az antiszemitizmusnak. Hadd mondjak el egy rá jellemző esetet. Egy német egyetem felkérte, hogy tegye meg javaslatait egy megürülő egyetemi tanári helyre. Weber válaszolt és megadott három nevet, érdemük sorrendjében. Azután hozzátette, hogy a három közül egyik sem teljesen megfelelő jelölt - mindnyájan kiválóak, de az egyetem ugysen fogja kiválasztani egyiküket sem, mivel mind a három zsidó. Így hát - írta Weber - még hozzáteszek három nevet, de ezek közül egyik sem olyan kitűnő, mint az a három, akiket ajánlottam, de Önök kétségtelenül egyiküket el fogják fogadni, mivel nem zsidók. Ugyanakkor azt sem szabad elfelejtenünk, hogy Weber meggyőződéses imperialista volt, akinél a liberalizmus csupán abból a hitből származott, hogy hatékony imperializmusra van szükség és a hatékonyságot csak a liberalizmus tudja garantálni. Esküdt ellensége volt az Októberi és a Novemberi forradalmaknak. Egyszerre volt rendkívüli képességű tudós és meggyőződéses reakciós

Az az irracionális, amely az öreg Schellinggel és Schopenhauerrel kezdődött, benne találta meg egyik legfontosabb kifejeződését.

Kérdés: Hogy reagált Weber arra, hogy Ön az Októberi forradalom híve lett?

Lukács: Állítólag azt mondta, hogy Lukácsnál ez a változás bizonyára a meggyőződések és eszmék mély átalakulása volt, míg Tollernél csupán ~~csak~~ az érzések zavara. ~~volt~~ De ettől kezdve Weberrel nem volt kapcsolat.

Kérdés: A háború után Ön, mint közoktatási népbiztos résztvett a Magyar Tanácsköztársaságban. Ma, 50 évvel később milyen értékelése lehetséges a Tanácsköztársaság tapasztalatának?

Lukács: A Tanácsköztársaság lényegi oka a Vyx-jegyzék volt és a Magyarországgal szembeni antant-politika. Ebben a vonatkozásban a Magyar Tanácsköztársaság összehasonlítható az orosz forradalommal, ahol a háború befejezésének kérdése alapvető szerepet játszott az Októberi Forradalom realizálódását illetően. Miután a Vyx-jegyzéket átnyújtották, következménye a Tanácsköztársaság volt. Később a szociáldemokraták támadtak bennünket a Tanácsköztársaság létrehozásáért, de a háborút követő időben nem volt lehetőség arra, hogy a burzsoá politikai keret korlátain belül maradjunk, szét kellett robbantani.

A bolsevik vezetők

Kérdés: A Tanácsköztársaság leverése után Ön a harmadik moszkvai Komintern kongresszus küldötte volt. Találkozott-e ott a bolsevik vezetőkkel? Milyen benyomásai voltak róluk?

Lukács: Nézze, nem szabad elfelejteni, hogy én egy kis delegáció kis tagja voltam – semmilyen szempontból nem voltam fontos személy akkoriban és természetesen nem folytattam

hosszu beszélgetéseket az orosz párt vezetőivel. Leninnek azonban bemutatott Lunacsarszkij. Lenin teljesen lenyűgözött engem. Azt is megfigyelhettem persze, hogyan dolgozott a kongresszusi bizottságokban. Meg kell mondanom, hogy a többi bolsevik vezetőt ellenszenvesnek találtam. Trockij azonnal antipátiámat váltotta ki - pozórnek tartottam. Van egy fejezet Gorkij Leninről szóló visszaemlékezéseiben, Ön is biztos ismeri, ahol Lenin a forradalom után bár elismeri Trockij polgárháborús szervezési eredményeit, azt mondja róla, hogy van benne valami Lasalle-i. Zinovjev, akinek később nagyon jól megismertem Komintern-beli szerepét, nem volt más, mint politikai manipulátor. Értékelésem Buharinról megtalálható az 1925-ös róla szóló cikkemben, ott kritizáltam az ő marxizmusát - ez olyan időben történt, amikor Sztálin után ő volt az elméleti kérdések orosz szaktekintélye. Magára Sztálinra nem tudok visszaemlékezni a kongresszuson, akárcsak sok más külföldi kommunista sem. Egyáltalán nem voltam tudatában, hogy milyen jelentősége volt az orosz pártban. Kissé hosszassabban beszéltem Radekkel. Elmondta nekem, hogy a németországi márciusi akcióról írott cikkeimet e témában a legjobb írásoknak tartja és teljesen egyetért velük. Később persze, amikor a párt elítélte a márciusi affért, megváltoztatta véleményét és azután nyilvánosan megtámadta. Mindezzel ellentétben Lenin óriási benyomást gyakorolt rám.

Kérdés: Hogyan reagált arra, amikor Lenin megtámadta az Ön cikkét a parlamentarizmus kérdéséről?

Lukács: Cikkem teljesen elhibázott volt és téziseit habozás nélkül elvetettem. De még hozzátenném, hogy még cikkem lenini kritikája előtt olvastam a "baloldaliságot," a kommunizmus gyermekbetegségét" és már akkor teljesen meggyőztek Lenin érvei

a parlamenti részvétellel kapcsolatban. Így hát cikkem kritikája számomra semmit sem változtatott meg különösebben. Tudtam már, hogy a cikk rossz. Emlékszik rá bizonyára, hogy mit fejtegetett Lenin a "baloldaliságban" - hogy a burzsoá parlamentek világtörténeti értelemben ugyan teljesen meghaladtak, miután létrejöttek a szovjetek, a proletárhatalom forradalmi szervei, ami azonban egyáltalán nem azt jelenti, hogy közvetlen politikai értelemben is meghaladtak, különösen azt nem, hogy nyugaton a tömegek nem hisznek a parlamentekben. Ezért a kommunistáknak mind a parlamenteken belül, mind azokon kívül dolgozniuk kell.

Kérdés: 1928-29-ben a Kommunisták Magyarországi Pártja III. kongresszusára készült hires Blum-tézisekben Ön felvetette a párt stratégiai céljaként a munkás-paraszt demokratikus diktatúra gondolatát. A téziseket, mint opportunistákat visszautasították Önt pedig a tézisek miatt kizárták a Központi Bizottságból. Hogyan ítéli meg ma ezeket a téziseket?

Lukács: A Blum-tézisek számomra utóvéd harcok voltak a III. periódus szektarianizmusa ellen, amely hangoztatta, hogy a szociál-demokrácia és a fasizmus ikertestvérek. Mint ismeretes, ezt a katasztrofális vonalat kísérte még "az osztály-osztály ellen" jelszó és a proletárdiktatúra azonnali megvalósításának követelése. Azáltal, hogy felélesztettem és adaptáltam az 1905-ös lenini jelszót, a munkás-paraszt demokratikus diktatúra jelszavát, olyan lőrést próbáltam találni a VI. Komintern-kongresszus vonalában, amelyen keresztül a magyar pártot egy realistább politika számára szerettem volna megnyerni. Nem volt sikerem. A párt elítélte a Blum-téziseket, Kun Béla és frakciója pedig kizárt a Központi Bizottságból. Abban az időben teljesen egyedül voltam

a párton belül. Meg kell értenie, hogy még azokat sem sikerült meggyőzőnöm, akik egészen addig osztották nézeteimet a párton belül a Kun Béla-féle szektarianizmus elleni harcban. Így azután a tézisek kapcsán önkritikát gyakoroltam. Ez teljesen cinikus volt - mindezt az akkori körülmények kényszerítették rám. Valójában nem változtattam meg nézeteimet és az igazság az, hogy meg vagyok győződve róla, hogy akkor teljes mértékben igazam volt. A rákövetkező időszak történelme valójában teljesen igazolta a Blum-téziseket. Hiszen Magyarországon az 1945-48-as időszak volt annak a munkás-paraszt demokratikus diktatúrának a konkrét realizálása, amely mellett én 1929-ben kiálltam. 1948 után persze a sztálinizmus valami egész mást hozott létre - de ez már más lapra tartozik.

A Brechthez való viszony

Kérdés: Milyen kapcsolatban volt Ön Brechtrel a 30-as években majd a háború után? Hogyan értékeli Ön Brecht alakját?

Lukács: Brecht nagyon nagy költő volt és késői drámái, a Kurázszi Mama, a Szecsuáni jó asszony és mások kitűnőek. A drámára vonatkozó és esztétikai elméletei azonban teljesen zavarosak és tévesek. Ezt kifejtettem "A modern realizmus jelentőségében". Mindez azonban semmit sem változtat kései munkásságának kvalitásán. 1931-33-ban Berlinben voltam, az Írószövetségben ~~alkalmaztam~~ folytatott munkám kapcsán. Körülbelül ekkor - hogy pontosabb legyek, a 30-as évek közepe táján - Brecht írt egy cikket ellenem az expresszionizmus védelmében. Később azonban, amikor Moszkvában voltam, Brecht felkeresett engem, amikor Skandináviából az USA-ba

tartott - a Szovjetuniót utbaejtette - és ezt mondta nekem:
Vannak bizonyos emberek akik megpróbálnak befolyásolni Ön
ellen és vannak olyanok is, akik Önt igyekeznek befolyásolni
ellenem; állapodjunk meg abban, hogy nem hagyjuk magunkat
egymás elleni összetűzésre provokálni. Így hát azután mindig
jó volt a kapcsolatunk és a háború után valahányszor Berlinbe
mentem, ami nagyon gyakran történt meg, meg szoktam látogatni
Brechtet és hosszas vitákat folytattunk egymással. Végülis
álláspontjaink nagyon közeli voltak. Brecht özvegye felkért,
hogy a temetésén én tartsam az egyik gyászbeszédet. Egy dolog
amit nagyon bánok, hogy a 40-es években nem írtam esszé Brecht-
ről. Ez hiba volt, aminek oka az, hogy akkoriban más munkák igen
lefoglaltak. Mindig igen nagyra tartottam Brechtet. Nagyon okos
volt és remek valóságérzéke volt. Ebben egyáltalán nem hasonlí-
tott Korschra, akit persze jól ismert. ~~Brecht és Korsch között~~
~~Brecht és Korsch között volt egy különbség.~~ Amikor Korsch
kilépett a német pártból, elszigetelte magát a szocializmustól.
Ezt tudom, mivel akkoriban Berlinben lehetetlen volt együtt-
működni vele az Írószövetség munkájában az antifasiszta küзде-
lemben - a párt ezt nem engedte volna meg. Brecht egészen más
volt. Tudta, hogy semmit sem szabad a Szovjetunió ellen tenni
és egész életében lojális maradt a Szovjetunióhoz.

Kérdés: Ismerte Ön Walter Benjamint? Mit gondol Ön, ha tovább élt volna, eljutott volna-e a szilárd forradalmi, marxista elkötelezettségig?

Lukács: Nem, valamilyen okból sohasem találkoztam Benjammal, bár találkoztam Adornóval 1930-ban Frankfurtban, amikor átutazóban voltam ott a Szovjetunió felé. Benjamin rendkívül

tehetséges volt és sok teljesen új problémába mélyen belelátott. Ezeket a problémákat különböző módokon tárta fel, de sohasem látott belőlük kiutat. Ugy vélem, hogy fejlődése ha tovább élt volna, teljesen bizonytalan lett volna, Brecht-hez fűződő barátsága ellenére is. Emlékeznie kell, hogy milyen bonyolult idők voltak azok - a 30-as évek tisztogatásai, majd a hidegháború. Ebben a klimában Adornó egyfajta "non-konformista konformitás" szószólójává vált.

Kérdés: A Németországi fasiszta hatalomátvétel után Ön a Szovjetunióban Rjazanovval dolgozott a Marx-Lenin Intézetben. Mit csinált Ön ott? Amikor 1930-ban Moszkvában voltam, Rjazanov megmutatta nekem azokat a kéziratokat, amelyeket Marx 1844-ben Párizsban írt. El tudja képzelni izgalmamát: E kéziratok olvasása megváltoztatta egész viszonyomat a marxizmushoz és átformálta filozófiai nézetemet. Egy Szovjetunió-beli német tudós dolgozott a kéziratokon, készítette elő publikálásra. A kéziratokat megrágták az egerek és sok szóból hiányoztak egyes betűk, vagy pedig teljes szavak hiányoztak. Filozófiai ismereteim miatt együtt dolgoztam vele, hogy eldöntsük milyen betűk vagy milyen szavak váltak olvashatatlaná. Gyakran voltak olyan szavak, amelyek például g-vel kezdődtek és s-sel végződtek, s, hogy a két betű között mi lehetett, arra nekünk kellett rájönni. Ugy gondolom, hogy az a kiadás, amely végül megjelent nagyon jó volt, ezt azért tudom, mivel közreműködtem a szerkesztésben. A munkáért Rjazanov volt felelős és ő nagy filológus volt - nem teoretikus, de nagy filológus. Miután eltávolították, az Intézet munkája teljesen hanyatlásnak indult. Emlékszem, hogy elmondotta nekem, hogy a "Tőké"-nek tíz kötetnyi marxi kézírata van, amelyeket sohasem publikáltak. Persze

Engels is a második és harmadik kötet bevezetőjében megmondja, hogy mindez csupán válogatás azokból a kéziratokból, amelyeket Marx a Tőkéhez készített. Rjazanov úgy tervezte, hogy mindezt az anyagot publikálja. De ez a mai napig sem történt meg.

A 30-as évek elején voltak persze filozófiai viták a Szovjetunióban, de én ezekben nem vettem részt. Akkor volt az a vita is, amelyben Gyeborin munkáját is megbírálták. Személy szerint úgy véltem, hogy a kritikában igen sok dolog jogosult, de a célkitűzés az volt, hogy megteremtsék Sztálinnak, mint filozófusnak a hegemoniáját.

Kérdés: De az irodalmi vitákban Ön részt vett a 30-as években a Szovjetunióban?

Lukács: 6- vagy 7 éven keresztül munkatársa voltam a Lityeraturnij Kritik című folyóiratnak és következetes politikát folytattunk az akkoriban uralkodó dogmatizmus ellen. Fagyev és mások küzdöttek a RAPP ellen és le is győzték Oroszországban, de csak azért, mert Averbach és mások a RAPP-ban trockisták voltak. Győzelmük után végül nekiláttak, hogy megteremtsék saját formájú RAPP-izmusukat. A Lityerarnij Kritik ezekkel a tendenciákkal mindig szembeszállt. Én magam is sok cikket írtam a lapnak, amelyek mind tartalmaztak kb. 3 Sztálin idézetet - akkoriban ez elkerülhetetlen szükségszerűség volt Oroszországban - és mindegyikük a sztálini irodalmi koncepció ellen irányul. Tartalmilag mind szemben álltak a sztálini dogmatizmussal.

Lukács politikai pályafutása

Kérdés: Ön életének tíz évében, 1919-től 1929-ig, politikailag aktív volt, majd teljesen fel kellett hagynia

a közvetlen politikai tevékenységgel. Meggyőződéses marxista számára ez igen nagy változást jelent. Korlátozva /vagy éppen ellenkezőleg felszabadultnak/ érezte Ön magát pályafutásának 1930-as drasztikus megváltoztatása után? Hogyan viszonyul éle-
tének ez a szakasza serdülő korához és fiatalságához? Milyen befolyások érték Önt akkoriban?

Lukács: Egyáltalán nem sajnáltam, hogy politikai pályafutásomnak végeszakadt. Tudja, én meg voltam róla győződve, hogy az 1928-29-es pártonbelüli vitákban teljes mértékben igazam volt. Soha semmi nem változtatta meg ezt a véleményemet. Ugyanakkor teljesen kudarcot vallottam, hogy a pártot meggyőzzem nézeteim igazságáról. Így gondolkodtam: ha ennyire igazam van és ennyire felsültem vele ez csak azt jelentheti, hogy nincsenek politikai képességeim mint ilyenek. Így azután minden nehézség nélkül feladtam a gyakorlati politikai munkát, eldöntöttem magamban, hogy nincs hozzá tehetségem. A magyar párt Központi Bizottságából történt kizárásom egyáltalán nem változtatta meg azt a hitemet, hogy még a harmadik periódus katasztrofálisan szektániánus politikája körülményei között is a fasizmus ellen csakis a kommunista mozgalom soraiból lehet hatékonyan küzdeni. Ezzel kapcsolatban nem változtam meg. Ugy vélem és mindig is úgy véltem, hogy a szocializmusnak a legrosszabb formájában is jobb élni, mint a kapitalizmus legjobb formájában.

Később az 1956-os Nagy Imre kormányban való részvételem nem volt ellentmondásban a politikai tevékenységről való lemondással. Nem értettem egyet Nagy Imre általános politikai hozzáállásával és amikor fiatalok megpróbálták kettőnket az október előtti napokban összehozni, mindig így válaszoltam:

"Tőlem Nagy Imréhez nem nagyobb lépés vezet, mint Nagy Imrétől hozzám". Amikor 1956 októberében felkérték arra, hogy művelődésügyi miniszter legyek, számomra ez morális kérdés volt és nem politikai és nem utasíthattam vissza. Amikor letartóztattak minket és internáltak Romániába, román és magyar elvtársak felkerestek és megkérdezték hogyan látom Nagy Imre politikáját, mivel ismerték a köztünk lévő nézeteltéréseket. Ezt mondtam nekik: "Ha én szabad ember leszek a budapesti utcákon és ő is az lesz, akkor boldogan közlöm, hogyan ítélem meg Nagy Imrét, nyíltan és részletesen. De amíg ő be van börtönözve, az én viszonyom hozzá csakis a szolidaritás lehet."

Ön azt kérdezi tőlem, mik voltak személyes érzéseim, amikor feladtam politikai pályafutásomat. Azt kell mondanom, hogy talán nem vagyok nagyon modern ember. Azt mondhatom, hogy sohasem éreztem reményvesztettséget, vagy bármifajta komplexust életemben. Én tudom persze, hogy ezek mit jelentenek, a XX. századi irodalomból és abból, hogy olvastam Freudot. ~~Alvankam~~ De magam nem éltem át ilyesmit. Amikor hibákat vagy helytelen irányvételeket láttam életemben, mindig kész voltam belátni ezeket és ez a belátás nem került nagy erőfeszítésembe, sem az, hogy utána valami újat kezdjek. 15-16 éves koromban modern drámákat írtam Ibsen és Hauptmann modorában. Amikor 18 éves voltam, újra olvastam ezeket a darabokat és javithatatlanul rossznak találtam őket. Akkor és ott eldöntöttem, hogy sohasem lesz belőlem író és elégettem a drámákat. Nem éreztem megbánást. Ez a nagyon korai élmény később hasznos volt, mivel kritikus minőségemben valahányszor úgy gondoltam, hogy ezt én is megírhattam volna, akkor tudtam, hogy ez annak megdönt-
hetetlen bizonyítéka, hogy rossz. - Ez nagyonis megbízható

kritérium volt. Ez volt első irodalmi élményem. Legkorábbi politikai benyomás akkor ért, amikor iskolás koromban Marxot olvastam, majd pedig - és ez a legfontosabb - a nagy magyar költőt, Adyt olvastam. Fiatal koromban az egykorúak között nagyon el voltam szigetelve és Ady nagyon megragadott. Forradalmár volt, aki lelkesedett Hegelért, de sohasem fogadta el, azt a hegeli aspektust, amelyet kezdettől fogva magam is visszatükrösítettem: die Versöhnung mit der Wirklichkeit - kibékülését a fennálló valósággal. Az angol kultúrának nagy gyöngéje, hogy nem ismerik Hegelt. Hegel iránt érzett csodálatomat máig sem vesztettem el és úgy gondolom, hogy azt a munkát, amelyet Marx elkezdett, a hegeli filozófia materializálását, folytatni kell még Marxon túl is. Én megpróbáltam ezt a készülő ontológiám néhány fejezetében. Ha jól meggondoljuk, akkor végülis a Nyugatnak csak három olyan nagy gondolkodója van, aki összehasonlíthatatlan az összes többivel: Arisztotelesz, Hegel és Marx.